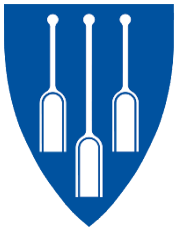

Bakgrunnsnotat til
Førebyggande plan for oppvekst
i Lom kommune

Innhald

1 Lovverk og nasjonale føringar gjennom oppvekstreforma.....	3
1.1 Menneskerettar og barnekonvensjonen	3
1.2 Grunnlova	3
1.3 Oppvekstreforma	3
1.4 Lov om barnevern.....	4
1.5 Velferdstenestelovgjevinga.....	4
1.6 Nasjonale faglege retningslinjer	4
2 Dette syner statistikk, tilstandsrapportar og undersøkingar om oppvekst i Lom	6
4.1 Ymse statistikk	6
4.2 Oppvekstprofilen for Lom kommune	7
4.3 Barnevernet sin tilstandsrapport	7
4.4 Ungdata.....	7
4.5 Elevundersøkinga	8
4.6 Statsforvaltaren si vurdering av Lom kommune - 2022	8
5 Kommunale satsingsområde	9
5.1 Kommuneplanen.....	9
5.2 Inkluderande barnehage- og skulemiljø.....	9
5.3 Kompetanseløftet for spesialpedagogikk og inkluderande praksis	10
6 Korleis samhandle	11
6.1 System for samhandling	11
6.2 Kompetanse i å bygge trygge barn og trygge relasjonar	12
6.3 Modellar for analyse og tiltak.....	12
6.4 Inkluderande praksis	12
6.5 Digitale samhandlingsverktøy	13
6.6 Utforming av eit operativt planverk som synleggjer verktøy og samhandling	13
7 Tenester i og kring oppvekst	14
7.1 Teneste som ligg i kjernen av oppvekst.....	14
7.1.1 Barnehage	14
7.1.2 Grunnskule.....	14
7.1.3 Ungdomskonsulent	15
7.1.4 Helsestasjonen	15
7.1.5 Kulturskulen	16
7.1.6 PPT	16
7.1.7 Barneverntenesta.....	16
7.2. Ressursgruppa.....	16
7.3 Tenestene som ligg i det utvida oppvekstomgrepet.....	17

8 Planstruktur og politisk styring.....	18
9 Kilder	19

1 Lovverk og nasjonale føringar gjennom oppvekstreforma

Alle som arbeider med barn, må heile tida ha med seg at det skal gjerast ei vurdering av barnets beste, og at barnet skal bli høyrd. Dette er nedfelt både i *FN sin konvensjon om barnets rettar* og i *Kongeriket Norges Grunnlov*. Oppvekstreforma legg sjølvstendig desse lovverka til grunn når den gjev føringar for at kommunane skal jobbe enno meir strategisk med førebygging og tidleg innsats. Dei ulike tenestene kring barnet og familien er regulert av egne lover. For å syrgje for å styrke samarbeidet og koordineringa mellom desse teneste utan at dei respektive lovverka er til hinder, kom det ei endring i ei rekke velferdstenestelover i 2022. Det er også utforma ein nasjonal fagleg rettleiar som skal vere til hjelp for tidleg oppdaging av utsette barn og unge.

1.1 Menneskerettar og barnekonvensjonen

FN si verdserklæring om menneskerettar gjeld for alle menneske, også barn. På same tid er det viktig å syne meir eksplisitt barn sine rettar, og difor er *Barnekonvensjonen* oppretta som ein "avleggar" av *Verdserklæringa om menneskerettar*.

FN sin konvensjon om barnets rettar, *Barnekonvensjonen*, definerer barn som menneske under 18 år. Noreg er forplikta til å fylgje opp konvensjonen. Sidan 2003 har *Barnekonvensjonen* vore ein del av norsk lov. På same tid står konvensjonen over norsk lov. Bestemmingane i *Barnekonvensjonen* er altså dei øvste reglane som gjeld for barn, og dei skal alltid takast omsyn til i alle bestemmingar som gjeld barn. Ved handlingar eller avgjerder som gjeld barn skal alltid barnets beste bli særleg vurdert og vere eit grunnleggjande omsyn. Den som er ansvarleg for handlinga har alltid eit ansvar for å syrgje for at barnets beste blir vurdert (Regjeringa, 2022).

1.2 Grunnlova

Kongeriket Norges grunnlov, *Grunnlova* har ein eigen paragraf om barn.

§ 104.

Born har krav på respekt for menneskeverdet sitt. Dei har rett til å bli høyrde i spørsmål som gjeld dei sjølve, og det skal leggjast vekt på meininga deira i samsvar med alderen og utviklingssteget. Ved handlingar og i avgjerder som vedkjem born, skal kva som er best for barnet, vere eit grunnleggjande omsyn.

Born har rett til vern om den personlege integriteten sin. Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for utviklinga til barnet og mellom anna sjå til at det får den økonomiske, sosiale og helsemessige tryggleiken som det treng, helst i sin eigen familie.

(Lovdata, 2023)

1.3 Oppvekstreforma

Oppvekstreforma kjem som ei fylgje av lovendringar i *Lov om barnevern*, men også som fylgje av endringar i 14 velferdstenestelover. I utgangspunktet var reforma kalla barnevernsreforma, men vart omdefinert til oppvekstreforma fordi den omfattar alle tenester som arbeider med og rundt barn, unge og deira familiar.

Føremålet med oppvekstreforma er fyrst og fremst:

- Kommunane skal styrke arbeidet med tidleg innsats og førebygging.
- Hjelpa skal bli betre tilpassa behova til barn og familiar.
- Rettstryggleiken til barn og familiar skal bli godt ivareteke.
- Ressursbruken og oppgåveløysinga i barnevernet skal bli meir effektiv.

(Bufdir, s.a.)

1.4 Lov om barnevern

Lov om barnevern vart sett i kraft 1.1.2023, og slår fast at kommunane må jobbe meir tydeleg førebyggjande gjennom samhandling, samt at dette skal visast i ein plan som blir vedteke av kommunestyret.

§ 15-1. *Kommunens ansvar for å forebygge omsorgssvikt*

Kommunen skal fremme gode oppvekstvilkår gjennom tiltak for å forebygge at barn og unge utsettes for omsorgssvikt eller utvikler atferdsproblemer. Kommunen skal sørge for å samordne sitt tjenestetilbud til barn og familier.

Kommunestyret selv skal vedta en plan for kommunens forebyggende arbeid etter første ledd. Planen skal beskrive hva som er målene for arbeidet, hvordan arbeidet skal organiseres og fordeles mellom etatene i kommunen, og hvordan etatene skal samarbeide.

(Lovdata, 2023)

1.5 Velferdstenestelovgjevinga

1.8.2022 kom det nye bestemmingar om samarbeid og samordning i 14 velferdstenestelover. Målet er å styrke oppfylginga av utsette barn og unge, samt deira familiar, gjennom auka samarbeid mellom velferdstenester. Alle velferdstenester har lik plikt til å samarbeide om oppfylginga av barn som treng samansette tenester, eller der samarbeid er naudsynt for å gje barnet eit heilskapleg og samordna tenestetilbod.

Dei 14 lovene er desse:

- Tannhelsetenestelova
- Barnevernlova
- Familievernkontorlova
- Opplæringslova
- Spesialhelsetenestelova
- Psykisk helsevernlova
- Pasient- og brukarrettigheitslova
- Privatskulelova
- Barnehagelova
- NAV-lova
- Krisesenterlova
- Sosialtenestelova
- Helse- og omsorgstenestelova
- Integreringslova

(Bufdir, s.a.)

1.6 Nasjonale faglege retningslinjer

Den nasjonale faglege rettleiaren *Tidlig oppdagelse av utsatte barn og unge* anbefalar at leiinga i kommunane bør sikre eller sørge for at tilsette som arbeider med barn og unge har:

- Kunnskap om beskyttelses- og risikofaktorar, samt teikn og signal som kan gje grunnlag for å oppdage utsette barn og unge.
- Rutinar for korleis dei skal handle når dei er bekymra for barn og unge.
- Avtaler om samarbeid mellom verksemder som er involverte i oppfylginga av barn og unge ein er bekymra for.
- Kompetanse til å prate med barn og unge dei har bekymring for.

- Kompetanse til å vere merksame på teikn og signal som gjev grunn til bekymring for barn og unge, og å dokumentere desse.
- Kompetanse til å handle på bakgrunn av bekymring for barn og unge.
- Kunnskap om opplysningsplikt til barnevernstenesta og avvergingplikta, samt vete korleis dei skal handle for å overhalde desse.

(Helsedirektoratet, 2019)

Rettleiaren slår fast at "Implementering og endring av praksis forutsetter forankring og prioritering av arbeidet i ledelsen, og at det settes av ressurser over tid. Det forutsetter også lederstøtte og veiledning, evaluering av arbeidet og oppfølging av avvik." (Helsedirektoratet, 2019).

2 Dette syner statistikk, tilstandsrapportar og undersøkingar om oppvekst i Lom

Ulike statistikkar, undersøkingar og tilstandsrapportar er med på å seie noko om korleis det er å vekse opp i Lom kommune. Dette gjeld både kva dei unge sjølve svarar i undersøkingar, men også det vi kan lese ut av statistikk om befolkninga i Lom. Dei unge sjølve svarar på to undersøkingar, elevundersøkinga som blir gjennomført kvart år for 5. til 10. klasse, samt Ungdata-undersøkinga som blir gjennomført for same aldersgruppe kvart 3. år. Oppvekstprofilen for Lom kommune, barnevernstenesta sin tilstandsrapport og Statsforvalteren si vurdering av Lom kommune er også med på å gje eit bilete av korleis det er å vekse opp i Lom.

4.1 Ymse statistikk

Lom har eit relativt ustabilt, men stort sett lågt fødselstal på mellom 11 og 29 fødselar i året når vi ser attende til 2014.

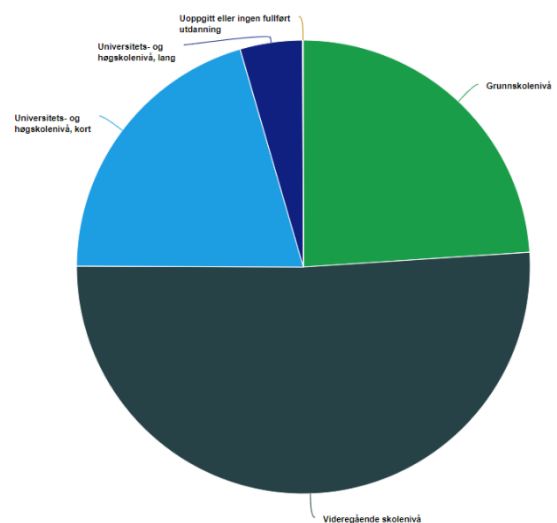
År	Fødselstal
2014	19
2015	24
2016	29
2017	11
2018	16
2019	12
2020	20
2021	23
2022	14

(SSB, 2023)

92,6 % av barn i barnehagealder har barnehageplass, medan 30,2 % av barn i SFO-alder har SFO-plass. 54,1 % av elevane i grunnskulen får skuleskyss, medan 1,4 % av elevane i grunnskulen får særskilt norskopplæring.

Når det gjeld høgaste fullførde utdanningsnivå for personar over 16 år hadde Lom i 4. kvartal 2022 443 innbyggjarar med grunnskuleutdanning, 945 med fullført utdanning ved vidaregåande skule, 378 personar med kortare utdanning ved høgskule eller universitet og 82 personar med lang utdanning ved høgskule eller universitet. (SSB, 2022)

Tal frå 1.9.2022 syner at i Lom kommune får 1,2 % av innbyggjarane sosiale tenester (Innlandet 2,3 %), 18,5 % av dei som får sosiale tenester forsørgjer barn (Innlandet 27,3 %). 11 % av barna i Lom lever i hushald med vedvarande låginntekt (Innlandet 13 %). (Statsforvalteren i Innlandet, 2022)

4.2 Oppvekstprofilen for Lom kommune

Oppvekstprofilen for 2023 konkluderer med at Lom kommune ligg nært opp til landsnivået når det gjeld kor mange barn som bur i hushald med vedvarande låg inntekt, men at Lom ligg under landssnittet når det gjeld barn i familiar som har motteke sosialhjelp minst ein gong i løpet av året.

I nøkkeltala som vart presenterte i oppvekstprofilen 2023 har Lom tal som er jamt noko dårlegare enn landssnittet når det gjeld ungdomsskuleelevar som rapporterer om å vere mykje plaga av psykiske vanskar. Det same gjeld også einsemnd (Folkehelseinstituttet, 2023).

4.3 Barnevernet sin tilstandsrapport

Barnevernstenesta i Sel, Vågå, Lom og Lom legg årleg fram ei tilstandsrapport. Sist rapport vart lagt fram 1.9.2022. Denne syner at i 2021 hadde barnevernet 29 barn med undersøking eller tiltak per årsverk i Lom. Snittet i Innlandet fylke er 14 barn per årsverk. Lom har ein fristbrotprosent i 2021 på 16,7 %, mot 6 % på landsbasis. Dette er nest høgast av kommunane i fellestenesta. Dette blir forklara med få årsverk sett opp mot saksmengde, geografisk avstand, sjukefråvær og vakanse i stilling.

Per 1.9.2022 var det 21 barn i Lom som hadde saker i barnevernstenesta. Gjennomsnittsalderen til barn med bekymringsmeldingar var ved same dato 11 år i alle dei fire kommunane til saman, medan hovudvekta låg på 15 år og oppover. Graden av tiltak i Lom er noko høgare enn landssnittet, 6 %, mot 3,9 % i landet.

Barnevernstenesta skriv at ein del av utfordringsbiletet er at dei kjem seint inn i saker, og på denne måten har utfordringane allereie vorte sterkt etablerte i barnet og systemet. Det er også ei utfordring at det ved psykiske helseutfordringar hjå foreldra ikkje blir sett inn tiltak eller kjem meldingar til barnevernet. Utfordringar kring psykisk helse hjå ungdommar er også ein del av biletet, i tillegg til skulefråvær (Barneverntjenesten Sel, Vågå, Lom og Lom, 2022).

4.4 Ungdata

Ungdataundersøkinga vart sist gjennomført i 2021 både for barnetrinnet, med ungdata junior (5. – 7. klasse), og for ungdomstrinnet.

Ungdommar i Lom er nøgde med foreldra, lokalmiljøet sitt og føler seg trygge i nærmiljøet sitt i større grad enn det snittet i Noreg er. På same tid er dei litt mindre nøgd med skulen enn landssnittet og har langt låkare tru enn landssnittet på at dei vil gjennomføre høgare utdanning. Dei melder òg i langt høgare grad enn landssnittet at dei har vore rusa på alkohol i det siste. Ungdommane melder også om lågare andel mobbing enn landssnittet og om lag på landssnittet i andel psykiske plager. Dei melder om lag på landssnittet om at dei er tilfredse med eiga helse (Ungdatasenteret, 2021).

Barna i barneskulen i Lom er òg meir nøgde med foreldra sine, lokalmiljøet sitt og dei føler seg meir trygge i nærmiljøet enn landssnittet. Barneskulebarna er imidlertid meir nøgde med skulen enn dei eldre borna både kommunalt og på landsbasis. Barna melder òg om lågare grad enn landssnittet på mobbing, og melder om høg andel som meiner at livet deira er bra og at dei er nøgde med helsa si. Ein lågare andel enn landssnittet av barneskulebarna oppgjev at dei tek smertestillande mot hovudverk og andre smerter. Ein lågare andel enn landssnittet fortel at dei deltek i fritidsaktivitet. (Ungdatasenteret, 2021)

Lom ligg mykje dårlegare an enn landssnittet når det gjeld alkohol. 16% (mot landet 10%) av ungdommane svarar at dei drikk alkohol av og til, men ikkje så ofte som kvar månad, 9% (mot landet

4%) svarar at dei drikk nokså jamleg 1 – 3 gonger i månaden, medan heile 7% svarar at dei drikk kvar veke. 10% (mot landet 5%) svarar at dei får lov av føresette å drikke alkohol, medan 31% (mot landet 13%) er usikre på om dei får lov, 59% (mot landet 82%) veit at dei ikkje får lov. Prosentdelen av ungdommar i Lom som har vore rusa er varierende, men trenden er aukande, frå 20% i 2015, 11% i 2018 til 26% i 2020 og 23% i 2021(Ungdatasenteret, 2021).

4.5 Elevundersøkinga

I Elevundersøkinga som vart gjennomført hausten 2022 rapporterer elevane stort sett om god trivsel og godt læringsmiljø. Når det gjeld trivsel er snittet for 7. årsteg på landssnittet som er 4.1, medan 10. årsteg ligg på 3,4 mot landssnittet på 4,1. Støtte frå lærar er høgare enn landsnittet på både 7. og 10. årsteg medan støtte frå heime er høgare enn landssnittet på 7. årsteg, og lågare på 10. 7. årsteg har også ein høgare score enn landssnittet på både læringskultur, meistring og medverknad, medan dei ligg så vidt under på fagleg utfordring. 10. klasse ligg under landssnittet på vurdering for læring, læringskultur, motivasjon og medverknad, men ligg på landssnittet på meistring, og over landssnittet på faglege utfordringar (Utdanningsdirektoratet 2023).

4.6 Statsforvaltaren si vurdering av Lom kommune - 2022

Statsforvaltaren sitt kommunebilete tek utgangspunkt i KOSTRA, annan nasjonal statistikk, tilsyn, økonomiforvaltning og kommunedialog. Statsforvaltaren si vurdering av Lom kommune for 2022 syner at Lom har god kompetanse, kapasitet og kvalitet innanfor områda barnehage og opplæring, samt barnevern og folkehelse.

Sjølv om Statsforvaltaren ikkje har noko å utsetje på områda som er nemnde over, oppmodar dei likevel kommunen til å involvere barn og unge i den lokale behandlinga av kommunebileta.

- *Korleis arbeider de systematisk for å sikre at barn har det trygt og godt i barnehagane og skulane i kommunen?*
- *Loven set krav til nulltoleranse for krenkingar. Korleis arbeider de som barnehagemyndighet og skuleeigar systematisk for å hindre krenkingar i barnehagane og skulane i kommunen dykkar?*
- *Korleis og i kva for eit omfang legg kommunen til rette for kompetanseheving om barn og unge sitt psykososiale miljø?*
- *Kva kan forklare variasjonane innanfor kommunen når det gjeld resultata knytt til skulemiljøet?*
- *Er det ein samanheng mellom elevmedverknad og skulemiljøet?*

(Statsforvalteren i Innlandet, 2022)

5 Kommunale satsingsområde

5.1 Kommuneplanen

I kommuneplanens samfunnsdel 2021-2033 som vart vedteke i Lom kommunestyre 15.12.2022, sak 2022/78, er mellom anna desse måla tydeleggjort:

Levekår

Ei heilskapleg utvikling av tenestedområda oppvekst, helse og velferd og pleie og omsorg krev at tenestene blir samordna og utnyttar ressursar og kompetanse på tvers av tradisjonelle siloar. I dette samarbeidet er kommunen avhengig av gode utviklingspartnarar i form av akademia, regionale og nasjonale støttespelarar.

Førebyggjande og tidleg innsats som er samordna rundt familien er avgjerande for å dempe/ redusere veksten i behov. Ein god barndom legg grunnlaget for eit godt liv, og bringast vidare gjennom generasjonar.

Å gi barn eit best mogleg utgangs-punkt for å meistre kvardagen og vaksenlivet er ei av kommunen sine viktigaste oppgåver. Utjamning av sosial ulikheit er viktig både for den enkelte innbyggjar og for stabiliteten i lokalsamfunnet.

Leve heile livet i Lom

Noverande og komande nasjonale reformar og satsingar set krav til tenesteytinga i Lom kommune. Berekraft, i form av tilgjengelege menneskelege og økonomiske ressursar må vere styrande for korleis Lom skal utvikle, organisere og tilby tenestene sine.

Tenesteutviklinga skal kjenneteiknast av tidleg innsats, førebygging, kvardagsmeistring, tverrsektorielt og tverrfagleg samarbeid, og koordinert oppfølging. Ein må koordinere innsats frå det som til no har vore frittståande sektorar. Oppvekst, helse og velferd, pleie og omsorg, næringsliv og friviljugheit må samarbeide for å skape dei gode og naudsynte tenestene og rammene for befolkninga i Lom. Kommunen vil i arbeidet med tenestetilboda utvide satsingsområda i kvalitets-reforma Leve heile livet til å gjelde i eit livsløpsperspektiv.

Hovudmål

- 8 Lom skal vere eit inkluderande samfunn.
- 9 Lom skal vere eit samfunn kjenneteikna av aktivitet og fellesskap.
- 10 Lom skal vere kjenneteikna av helsefremjande aktivitetar og tiltak.
- 11 Lom kommune skal ha tilpassa tenester.
- 12 Lom kommune skal vere kjenneteikna av samanhengande tenester.

Samla mål knytt til oppvekstreforma og Førebyggjande plan vert rullert inn i samla mål og tiltaksplan i HØP (Handlings- og økonomiplan) og vert rapportert på til politisk nivå i samsvar med rapporteringsrutinane.

5.2 Inkluderande barnehage- og skulemiljø

Inkluderande barnehage- og skulemiljø (IBSM) var ei statleg satsing initiert av Utdanningsdirektoratet og som gjekk føre seg i Lom i åra 2018 til 2021. Alle kommunar i Noreg fekk tilbod om å delta, målet var at satsinga skulle resultere i varig praksisendring lokalt. Lom kommune deltok i eit samlingsbasert løp der kommunalsjef, rektor, styrarar, helsestasjonen og ressurspersonar deltok. Lom laga desse overordna kvalitative måla for satsinga:

- *Vaksne som arbeider med barn/unge i skule og barnehage skal utvikle ein praksis som sikrar godt miljø i barnehagar og skular:*
 - *felles forståing for at det er dei vaksne sitt ansvar å utvikle godt barnehage- og skulemiljø.*
 - *styrke relasjonskompetansen for å møte barn/unge på ein god måte*
 - *auke regelverkkompetanse og få meir kunnskap om korleis ein kan førebygge, avdekke og handtere mobbing og krenkingar*
 - *auke kompetansen om psykisk helse*
 - *auka kompetanse i å drive utviklingsarbeid*
 - *auka kompetanse i foreldresamarbeid*
 - *Foreldre og politikarar har forståing for si rolle i arbeidet med å skape gode barnehage- og skulemiljø*
 - *Utvikle tverrfagleg samarbeid*
- (Lom kommune, 2018)

5.3 Kompetanseløftet for spesialpedagogikk og inkluderande praksis

Målet med Kompetanseløftet for spesialpedagogikk og inkluderande praksis er:

- Alle barn og elever opplever å få eit godt tilpassa og inkluderande tilbod i barnehage og skule.
- Alle barn og unge skal få moglegheit til utvikling, meistring, læring og trivsel - uavhengig av sine føresetningar.
- Barnehagar, skuler, PP-tenesta og andre i laget rundt barnet og eleven må jobbe saman for å skape eit inkluderande fellesskap.
- Det pedagogiske tilbodet må tilpassast slik at alle får eit best mogleg utgangspunkt for utvikling og læring.

(Utdanningsdirektoratet, 2022)

I 6K vil dei to kompetanseordningane Rekomp (for barnehage) og Dekomp (for skule) fram til og med 2025 bli slege saman med Kompetanseløftet for spesialpedagogikk og inkluderande praksis i eit samarbeid med Sepu (Senter for praksisrettet utdanningsforskning). Overskrifta for satsingane vidare er "Laget rundt barnet og eleven, eit inkluderande tilpassa tilbod for alle". Det vil mellom anna bli gjennomført leiarnettverk og forum for nettverksarbeid, refleksjon og kompetansedeling for rektorar, styrarar og leiargrupper.

6 Korleis samhandle

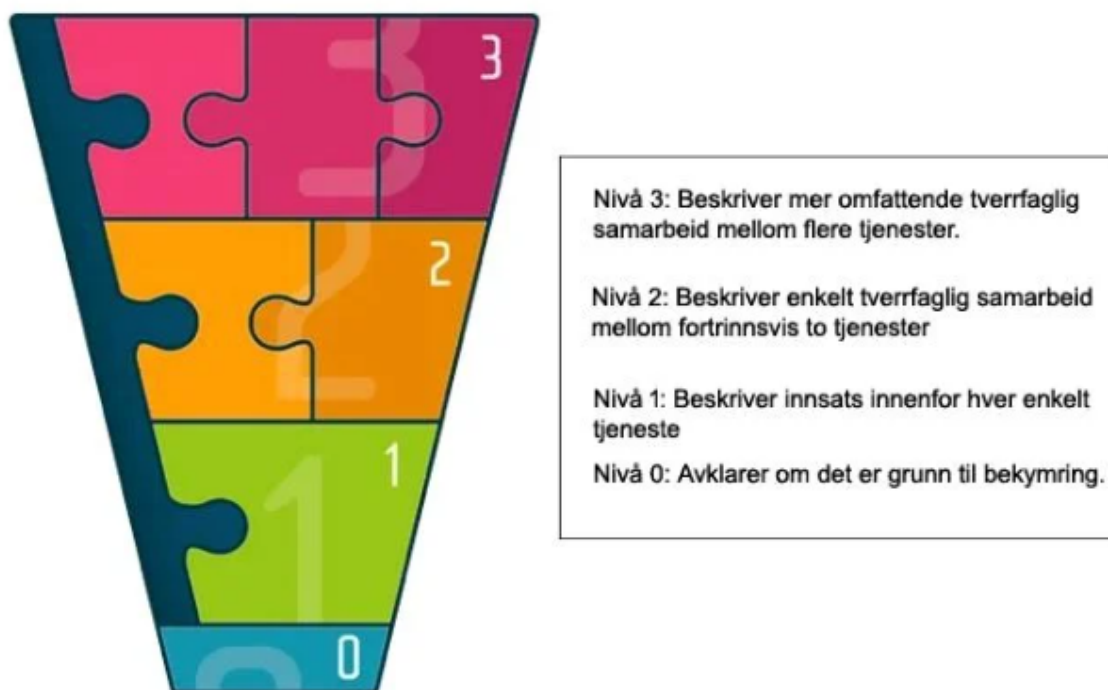
Dei ulike tenestene som jobbar kring barn, unge og deira familiar har ei rekke verktøy som dei nyttar kvar for seg, eller i samhandling. Det vil vere behov for å få ei oversikt over desse verktøya i eit operative planverk.

På same tid må vi jobbe meir målretta for å førebygge, for å kome inn med ein tidleg innsats, og for å samarbeide og samhandle tverrfagleg. Det er behov for nokre verktøykasser som er overhengande i desse arbeida. Lom kommune har valt å satse på fire verktøykasser i tillegg til utforming av eit operativt planverk:

- System for samhandling
- Kompetanse i å bygge trygge barn og trygge relasjonar
- Modellar for analyse og tiltak
- Inkluderande praksis
- Digitale samhandlingsverktøy

6.1 System for samhandling

Lom kommune vel i fyrste omgang å gå inn for samhandlingsmodellen BTI. BTI står for Betre Tverrfagleg Innsats. Kort forklara er det ein samhandlingsmodell som gjev føringar, støtte og rettleiing til tilsette i dei tenestene som møter gravide, barn, unge og føresette. Modellen skal nyttast når det oppstår ei undring eller bekymring, og den skal kvalitetssikre heilskapleg og koordinert innsats. Det er fire nivå i BTI-modellen, og til kvart nivå skal det utarbeidast tydelege føringar og reiskap som dei tilsette skal nytte for å kunne arbeide meir målretta (KoRus Nord, s.a.).

Lom kommune skal utarbeide ein BTI-modell som skal vere enkel i bruk for dei tilsette i tenestene. Verktøykassa skal byggast opp både som ein digital modell og som eit hefte. Dei tilsette skal lett kunne finne fram til kva neste steg i arbeidet er ved ei undring eller bekymring, og dei skal lett finne fram til malar og ulike dokument som kan støtte dei i arbeidet, slik som loggar, samtykkeskjema, malar til møteinnkallingar, referat og liknande.

Lom kommune skal vidare innføre BTI gjennom opplæring og trening i dei aktuelle tenestene.

6.2 Kompetanse i å bygge trygge barn og trygge relasjonar

Lom kommune vel å gå vidare i arbeidet med COS/Trygghetssirkelen. COS står for Circle of Security, Trygghetssirkelen på norsk. Modellen er utvikla med utgangspunkt i tilknytingspsykologien. Om lag 60 år med forskning på feltet syner kor viktig trygge relasjonar mellom barn og vaksne er for barna si psykiske helse, utvikling og læring, anten det er relasjonen til føresette eller andre heime, eller om det er relasjonen til dei tilsette i skule og barnehage, men også på andre arenaer. Modellen forklarar kva som skal til for at barn skal kjenne seg trygge slik at dei kan utvikle seg saman med andre, den er spesielt nyttig i møte med barn vi kan streve med å få gode relasjonar til (Brandtzæg, Torsteinson, Øiestad, 2018).

COS er delt inn i tre program, eit for føresette (COS-P), eit for skule (SEI) og eit for barnehage (SBI). Helsestasjonen har kompetanse i å kurse i COS-P, dei har i fleire år hatt kurs for føresette, og dei har også kursa tilsette i skule og barnehage i COS-P.

COS er ei verktøykasse vi skal nytte vidare i Lom kommune. Både føresette og tilsette skal få kursing i, og kjennskap til COS. Alle føresette skal få tilbod om COS-P-kurs gjennom helsestasjonen før barnet deira har fylt to år. Alle tilsette på helsestasjonen skal vere sertifiserte som COS-P-rettileiarar. Dei tilsette på helsestasjonen skal saman med ressurspersonar frå skule og barnehage kursast i COS for skule og barnehage slik at det vidare kan byggast opp kompetanseheving hjå alle tilsette i skule, kulturskule og barnehage. Omtrent kvart tredje år skal skulen, kulturskulen og barnehagane ha oppfrisking av COS for dei tilsette. Dette er både for å sikre at ein opprettheld kompetansen, men også at nyttilsette skal vere godt oppdaterte. Det er også ynskjeleg at anna personell som kan vere nær barnet skal ha kjennskap til COS, slik som fastlegar, fysio- og ergoterapeutar, heimetenesta for funksjonshemma og flyktningsstenesta. Dei interkommunale tenestene PPT og barnevernstenesta har kompetanse innanfor COS, men det er viktig å ha med desse i kompetansehevinga i kommunen.

6.3 Modellar for analyse og tiltak

For at tilsette særleg i skule og barnehage, men også i andre tenester, skal kunne kome tidlegast mogleg inn med målretta tiltak når dei kjenner på uro for eit barn eller ei gruppe barn, er det viktig at dei har analysekompetanse. Pedagogane står stadig i utfordringar som det ikkje er lett å finne løysingar på, og analysekompetanse kan hjelpe til å sortere i oppretthaldande faktorar og vurdere desse ut frå ein kunnskapsbasert ståstad før tiltak blir sett inn. På denne måten kan tiltaka bli meir målretta. Ofte er uro kring eit barn eller ei gruppe barn kompleks og sett saman av ulike faktorar der både lærings- og åtferdsproblematikk eller andre pedagogiske utfordringar spelar inn (Nordal, 2021).

Lom skal trene alle pedagogar i skule og barnehage, men også alle medlemmane i ressursgruppa i modellar for analyse og tiltak. Dette vil også vere ein del av Kompetanseløftet for spesialpedagogikk og inkluderande praksis, der Sepu vil stå for opplæring i pedagogisk analyse. Slike analyser skal også utførast i alle saker som gjeld det psykososiale miljøet i barnehage og skule, og i alle saker som blir vurdert inn mot PPT og barnevern (dette gjeld ikkje akutte barnevernsmeldingar). Målet er at når det oppstår ei uro, skal dei tilsette ha kompetanse nok til å utføre ein analyse saman med kollegaer for å finne målretta og fagleg grunngeve tiltak.

6.4 Inkluderande praksis

Inkluderande praksis er ein tematikk alle som arbeider med barn alltid må ha med seg. Gjennom IBSM vart tematikken inkluderande praksis løfta opp i Lom, og gjennom det statleg initierte

Kompetanseløftet for spesialpedagogikk og inkluderande praksis vil ein sikre vidare kompetanseheving. I Lom skal alle som arbeider i tenestene rundt barn og familiar vere godt kjende med prinsipp for å bygge ein inkluderande praksis

6.5 Digitale samhandlingsverktøy

Tverrfagleg samarbeid og samhandling kring barn og unge er ei viktig oppgåve å ta tak i opp imot digital transformasjon. Dei digitale administrasjons- og samhandlingsverktøya i skule og barnehage må kartleggast og det må sikrast ein verksemdsarkitektur som sikrar moglegheita for saumlaus digitalt samarbeid og samhandling.

Per i dag er desse digitale verktøya innanfor Visma sine løysingar. Innføringa av Visma Flyt Sikker Sak er i gang i skulen, og det må også utgreiast om barnehagen bør innføre verktøyet. Visma Flyt Sikker Sak opnar opp for at skulen kan dele filer på tvers av tenester, og også med føresette. Dette er nyttig i saker der fleire tenester skal ha tilgang til referat, sakkunnige vurderingar, vedtak eller andre dokument. Visma Flyt Samspill er eit enno meir målretta samhandlingsverktøy som skal bidra til tverrfagleg samhandling kring barn og unge ved at fleire tenester kan jobbe i same dokument, slik som til dømes IP (individuell plan) eller stafettlogg (som er eit av verktøya i BTI).

6.6 Utforming av eit operativt planverk som synleggjer verktøy og samhandling

Det vidare arbeidet med samhandling i system, kompetanse i å bygge trygge barn og trygge relasjonar, modellar for analyse og tiltak, inkluderande praksis, samt digitale samhandlingsverktøy skal synleggjerast i eit eige operativt planverk som dei tilsette i tenestene skal kunne nytte. BTI vil vere ei naturleg overbygging for dette.

Planverket må utformast slik at det blir nyttig for tenestene og dei tilsette.

7 Tenester i og kring oppvekst

7.1 Teneste som ligg i kjernen av oppvekst

Kjernetenestene i oppvekst i Lom kommune er barnehage, skule, ungdomskonsulent, helsestasjon og kulturskule. Dette er tenester som alle er nær på barn og deira familiar gjennom oppveksten. Dei fyrste møta skjer som regel med jordmor på helsestasjonen, vidare møter dei fleste barn helsestasjonen og barnehagen før alle byrjar i grunnskulen, der dei også møter skulehelsetenesta. Ungdomskonsulenten får kontakt med barna på slutten av barnesteget. Kulturskulen er eit tilbod for barn frå dei er 3 og vidare utover barndom og ungdom. Kjernetenestene skal i størst mogleg grad jobbe førebyggjande, altså på grønt nivå.

PPT og barnevernstenesta høyrer også med til kjernetenestene, på same tid er dette tenester som ikkje i like stor grad er på grønt nivå i arbeidet sitt. Det er også interkommunale tenester som Lom ikkje er vertskommune for. PPT driv arbeid på både grønt, gult og raudt nivå, medan barnevernstenesta i størst grad jobbar på raudt nivå, men kan også vere innom gult og grønt.

Det vil vere avgjerande for å arbeide på grønt nivå, og for det vidare arbeidet som er beskrive under del 6, at kjernetenestene i oppvekst er organisert slik at samanhangen mellom dei kjem tydeleg fram. Som ein kan lese i del 1.6 er det gjennom den nasjonale rettleiaren *Samarbeid om tenester til barn, unge og deres familier* tydelege føringar for kompetanse, kunnskap og rutinar som må inn både på organisasjonsnivå, tenestenivå og hjå kvar tilsett, samt at dette må forankrast og prioriterast av leiinga i kommunen ved at ein set av ressursar over tid og sikrar leiarstøtte, rettleiing, evaluering og oppfølging (Helsedirektoratet, 2022).

7.1.1 Barnehage

Barnehagane er underlagt *Lov om barnehager* frå 2006, men sist endra i 2022. Føremålet med barnehagane er beskrive i § 1. Formål:

Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Barnehagen skal bygge på grunnleggende verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfrihet, nestekjærighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet, verdier som kommer til uttrykk i ulike religioner og livssyn og som er forankret i menneskerettighetene.

Barna skal få utfolde skaperglede, undring og utforskertrang. De skal lære å ta vare på seg selv, hverandre og naturen. Barna skal utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. De skal ha rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger.

Barnehagen skal møte barna med tillit og respekt, og anerkjenne barndommens egenverdi. Den skal bidra til trivsel og glede i lek og læring, og være et utfordrende og trygt sted for fellesskap og vennskap. Barnehagen skal fremme demokrati og likestilling og motarbeide alle former for diskriminering.

(Lovdata, 2022)

7.1.2 Grunnskule

Grunnskulen er underlagt *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* frå 1998, men sist endra i 2022. Ei ny opplæringslov er på trappene, og vil gjelde frå august 2024. Føremålet med opplæringa i skulen er beskrive i § 1-1. Formålet med opplæringa

Opplæringa i skole og lærebedrift skal, i samarbeid og forståing med heimen, opne dører mot verda og framtida og gi elevane og lærlingane historisk og kulturell innsikt og forankring.

Opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, likeverd og solidaritet, verdiar som òg kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn og som er forankra i menneskerettane.

Opplæringa skal bidra til å utvide kjennskapen til og forståinga av den nasjonale kulturarven og vår felles internasjonale kulturtradisjon.

Opplæringa skal gi innsikt i kulturelt mangfald og vise respekt for den einskilde si overtiding. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte.

Elevane og lærlingane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet. Dei skal få utfalde skaparglede, engasjement og utforskartrøng.

Elevane og lærlingane skal lære å tenkje kritisk og handle etisk og miljøbevisst. Dei skal ha medansvar og rett til medverknad.

Skolen og lærebedrifta skal møte elevane og lærlingane med tillit, respekt og krav og gi dei utfordringar som fremjar danning og lærelyst. Alle former for diskriminering skal motarbeidast. (Lovdata, 2022)

7.1.3 Ungdomskonsulent

Våren 2022 vart det tilsett ungdomskonsulent i kommunen, og formålet med stillinga var å vidareutvikle ungdomsarbeidet i kommunen. Ungdomskonsulenten skal ha fokus på førebyggjande arbeid og å involvere ungdom og skape møteplassar er ein viktig del av arbeidet.

Arbeidsoppgåver ungdomskonsulenten har er:

- Vere tilgjengeleg for ungdom på deira arenaer
- Hjelp ungdom med å sette ideane deira ut i livet
- Spreie informasjon, skape aktivitetstilbod for ungdom og skape nye tilbod saman med ungdom og engasjerte vaksne
- Samhandle i nettverk med andre som arbeidar med ungdom i kommunen.
- Koordinere kommunale tenester med andre instansar
- Vere sekretær for ungdomsrådet
- Følgje opp lærlingar

Frå oppstart har det kome i gang ungdomsklubb med oppussa lokalar med mellom anna gamingrom og biljardbord som er open med klubbkveldar kvar veke.

7.1.4 Helsestasjonen

Helsestasjonen er felles for kommunane Lom og Skjåk, der Skjåk er vertskommune. Tenesta er sett saman av jordmor, helsestasjonen og skulehelsetenesta. Helsestasjonen har mellom anna kompetanse på foreldrerettleiingsprogramma PMTO (Parent Management Training – Oregon), Tibir (Tidlig innsats for barn i risiko) og COS-P, men også anna rettleiing. Helsestasjonen er underlagt bestemmingane i *Forskrift om kommunens helsefremmende og forebyggende arbeid i helsestasjons- og skulehelsetjenesten* frå 2018. Føremålet for arbeidet til helsestasjonane er beskrive i § 1. Formål

Forskriften skal bidra til å:

- a. fremme psykisk og fysisk helse,
 - b. fremme gode sosiale og miljømessige forhold,
 - c. forebygge sykdom og skader,
 - d. utjevne sosiale helseforskjeller og
 - e. forebygge, avdekke og avverge vold, overgrep og omsorgssvikt.
- (Lovdata, 2018).

7.1.5 Kulturskulen

Kulturskulen er interkommunal for Lom og Skjåk, og der Skjåk er vertskommune.

Kulturskuleverksemd er underlagt §13.6 i *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa*.

Paragrafen var sist endra i 2011:

§ 13-6. Musikk- og kulturskoletilbod

Alle kommunar skal aleine eller i samarbeid med andre kommunar ha eit musikk- og kulturskoletilbod til barn og unge, organisert i tilknytning til skoleverket og kulturlivet elles.

For krav om politiattest gjeld reglane i § 10-9.

(Lovdata, 2023)

7.1.6 PPT

Pedagogisk-psykologisk teneste er felles for kommunane Lesja, Dovre, Sel, Vågå, Lom og Skjåk. Sel er vertskommune. Tenesta er heimla både i *Lov om barnehager* §§ 33-35 og *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* §§ 5-6. Begge lovverka slår fast at pedagogisk psykologiske teneste skal sørje for at det blir utarbeidd lovpålagte sakkunnige vurderingar. Tenesta skal også hjelpe skular og barnehagar i arbeidet med kompetanse- og organisasjonsutvikling for å legge til rette for barn med særskilte behov (Lovdata, 2018 og 2023).

7.1.7 Barneverntenesta

Barneverntenesta er felles for kommunane Sel, Vågå, Lom og Skjåk. Sel er vertskommune.

Barneverntenesta er styrt av lovverket i *Lov om barnevern* frå 2023. I § 1 er føremålet med lova, og med det føremålet med tenesta beskrive:

§ 1-1. Lovens formål

Loven skal sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp, omsorg og beskyttelse til rett tid. Loven skal bidra til at barn og unge møtes med trygghet, kjærlighet og forståelse.

Loven skal bidra til at barn og unge får gode og trygge oppvekstvilkår.

(Lovdata, 2023).

7.2. Ressursgruppa

Lom kommune har ei tverrfagleg samansett ressursgruppe som skal hjelpe føresette, skule eller barnehagane å kome vidare i saker der det har danna seg uro knytt til eit barn eller ei gruppe barn. Gruppa vil kunne hjelpe til med å sjå uro frå ulike faglege ståstader, og på denne måten kunne kome med solide fagleg grunngjevne råd for tiltak vidare slik at situasjonen kring uroa kan bli betre for barnet eller gruppa.

Ressursgruppa er per i dag samansett av representantar frå helsestasjonen, PPT, barneverntenesta, kommunepsykologen, samt skule og/eller barnehage ettersom kven som har meldt inn saka.

Helsestasjonen koordinerer gruppa og leier møta. Gruppa har faste møter annankvar veke. Både føresette, samt tilsette i barnehage og skule, men også i helsestasjonen eller andre tenester kan melde inn saker. Der det er tenestene som melder inn, blir dette gjort med samtykke frå føresette i dei tilfella

dette gjeld bestemte barn. Det er mogleg å hente inn fagpersonar utanfor gruppa når det er behov for det.

I samband med innføring av BTI/BTS(Betre tverrfagleg innsats) modell må bruken av den tverrfaglege ressursgruppa evaluerast. Det vil framleis være behov for denne strukturen, men gruppa vil kome høgare i *handlingsvegleiaren* og vil på den måten ikkje være eit lågterskeltilbod slik som tidlegare. Støttesystema i barnehage og skule vil ivareta rolla til ressursgruppa og bidra inn på nivå 0 og 1 i *handlingsvegleiaren*.

7.3 Tenestene som ligg i det utvida oppvekstomgrepet

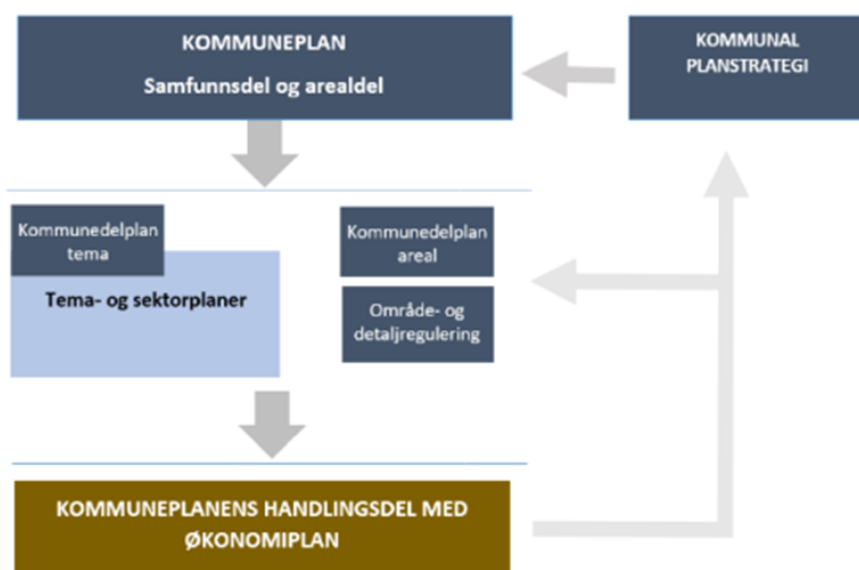
Ei rekke andre tenester enn kjernetenestene er med på arbeidet kring barn, unge og deira familiar, men på ulike måtar. Fastlegen er ofte viktig i samarbeid kring barn med behov for samansett tenestetilbod, ved sjukdom eller skader. Det same gjeld for ergo- og fysioterapitenesta. Tildelingskontoret er inne i prosessane når barn og familiar har behov for samansett tenestetilbod. Psykisk helseteneste er fyrst og fremst eit tilbod for vaksne, men i noko grad for ungdom. Psykisk helseteneste møter føresette som kan vere i vanskelege situasjonar, og der det er viktig å ivareta barna og familien best mogleg. Det same gjeld for NAV, dei kan også møte føresette der det er viktig å ivareta barna og familien. Heimetenesta for funksjonshemma legg til rette for barn med funksjonshemmingar, og for deira familiar. I nokre tilfelle, eller i tilfelle med sjukdom eller skade, kan også heimesjukepleia vere ein del av dette arbeidet. Flyktningtenesta møter både vaksne og barn, medan vaksenopplæringa møter foreldre med barn som ofte nettopp har flytta til Noreg.

I tillegg er det også mange tenester som ikkje er kommunale som er med og jobbar rundt barnet og familien. Dei fleste møter tannlegen oppgjennom barndom og ungdom. Mange er også med i friviljuge lag og organisasjonar, eller dei deltek på friviljugsentralen sine aktivitetar for barn og unge. Habiliteringstenesta og av og til Statped er inne i saker der barn har større eller samansette behov. Politiet jobbar mykje førebyggjande kring barn og unge, det hender også at dei må inn i saker der barn og unge er direkte involverte. BUP behandlar barn og unge som av ulike grunnar treng ekstra støtte, familievernkontoret er eit lågterskeltilbod for både føresette og familiar, medan krisesenteret tek imot barn saman med føresett i tilfelle der dei treng ekstra tryggleik ein periode.

8 Planstruktur og politisk styring

Lom kommune har vedteke ny samfunnsplan for 2022 – 2034. Kommuneplanen med kommuneplanens samfunnsdel tek utgangspunkt i den kommunale planstrategien og tek stilling til langsiktige utfordringar, mål og strategiar. Det kan utarbeidast temaplanar for bestemt verksemdersom det er eit behov for dette. Kommunen si sektorplanlegging skal vere forankra i kommuneplanens samfunnsdel.

Førebyggjande plan er ein temaplan og fylgjer av satsingsområdet Leve heile livet i Lom i [Samfunnsdel til kommunenplan for Lom kommune](#), jamfør det kommunale planhierarkiet:

Det er eit overordna mål for Lom kommune at det kommunale plansystemet skal vere eit effektivt reiskap for berekraftig samfunnsutvikling, jamfør [Planstrategi 2020-2023 Lom kommune](#). Målsettinga er betre realisme i planane, og å forenkla og effektivisere planarbeidet. For å få det til har Lom kommune utarbeida eitt felles dokument for samfunnsplanen sin handlingsdel og økonomiplanen med budsjett, kalla handling- og økonomiplan (HØP). Både handlingsdel og økonomiplan skal vere 4-årige plandokument, og rullerast årleg. HØP har ein samla mål- og tiltaksoversikt som refererer til den heilskapleg målstrukturen som syner korleis måla følgjast opp anten med friske midlar eller innanfor eksisterande ramme.

Kommunen skal rullere temaplanar anten gjennom den kommunale planstrategien eller ved den årlege rulleringa av kommuneplanen sin handlingsdel med økonomiplan (HØP). Førebyggjande plan vil rullerast inn i HØP hausten 2023. HØP har ein samla mål- og tiltaksoversikt som refererer til den heilskapleg målstrukturen som syner korleis måla følgjast opp anten med friske midlar eller innanfor eksisterande ramme.

Kommunestyret vil gjennom HØP bli fortløpende orientert om status for Førebyggende plan gjennom årlege fastsette rapporteringspunkt, samt involverast i arbeidet gjennom budsjett- og dialogkonferansar.

9 Kjelder

- Barneverntjenesten Sel, Vågå, Lom og Lom (2022). *Tilstandsrapport. Barneverntjenesten. 1.9.2022.*
- Bufdir (s.a.). *Hva er barnevernsreformen?* Henta frå: <https://ny.bufdir.no/fagstotte/barnevernoppvekst/barnevernsreformen/hva-er-barnevernsreformen/>
- Bufdir (s.a.). *Lovendringer som er relevante for barnevernsreformen.* Henta frå: <https://ny.bufdir.no/fagstotte/barnevern-oppvekst/barnevernsreformen/lovendringer-som-er-relevante-for-barnevernsreformen/>
- Brantæg, I., Torsteinson, S., Øiestad, G. (2018). *Se eleven innenfra. Relasjonsarbeid og mentalisering på barnetrinnet.* Gyldendal akademisk.
- Folkehelseinstituttet (2023). *Oppvekstprofil for Lom kommune.* Henta frå: <https://www.fhi.no/fp/oppvekstprofiler/hent-oppvekstprofil/>
- Glavin, K. og Erdal, B. (2022). *Tverrfagleg samarbeid i praksis.* Kommuneforlaget AS.
- Helsedirektoratet (2019). *Tidlig oppdagelse av utsatte barn og unge. Nasjonal faglig retningslinje.* Henta frå: <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/tidlig-oppdagelse-av-utsatte-barn-og-unge>
- Kolobekken, M.E. Å bygge kultur for fellesskap. I Restad, F. og Sandsmark, J. Red. (2022). *Mobbeforebygging i et fellesskapsperspektiv. Nye stemmer i praksis.* Kommuneforlaget.
- KoRus Nord (s.a.). *Betre tverrfaglig innsats – BTI.* Henta frå: <https://www.forebygging.no/BTI/>
- Lovdata (2018). *Forskrift om kommunens helsefremmende og forebyggende arbeid i helsestasjons- og skolehelsetjenesten.* Henta frå: https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2018-10-19-1584#KAPITTEL_1
- Lovdata (2022). *Lov om barnehager.* Henta frå: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64#KAPITTEL_1
- Lovdata (2022). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.* Henta frå: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61#KAPITTEL_1
- Lovdata (2023). *Kongeriket Noregs grunnlov.* Henta frå: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nm>
- Lovdata (2023). *Lov om barnevern (barnevernsloven).* Henta frå: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-06-18-97?q=lov%20om%20barnevern>
- Nordal, T. (2021). *Pedagogisk analyse. Beskrivelse av pedagogisk analysemodell til bruk i grunnskolen.* Gyldendal Akademisk.
- Regjeringen (2022). *FNs konvensjon om barnets rettigheter.* Henta frå: <https://www.regjeringen.no/no/tema/familie-og-barn/innsiktsartikler/fns-barnekonvensjon/fns-konvensjon-om-barnets-rettigheter/id2511390/>
- Lom kommune (2018). *Inkluderande barnehage- og skulemiljø. Overordna plan Lom kommune.*
- SSB (2023). *Statistikkbanken. Befolkning. 06913: Endringer i kommuner, fylker og hele landets befolkning (K) 1951 – 2023.* Henta frå: <https://www.ssb.no/statbank/table/06913/tableViewLayout1/>
- SSB (2022). *Kommunefakta Lom.* Henta frå: <https://www.ssb.no/kommunefakta/lom>
- Statsforvalteren i Innlandet (2022). *Statsforvalteren si vurdering av Lom kommune – 2022.* Henta frå: <https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-innlandet/08-kommunal-styring/kommunebilder2021/3434.pdf>
- Ungdatasenteret. (2021). *Resultat frå Ungdataundersøkinga i Lom kommune 2021. Ungdomstrinnet.*
- Ungdatasenteret. (2021). *Resultat frå Ungdata junior i Lom kommune 2021. 5.-7. klasse*

Utdanningsdirektoratet (2022). *Kompetanseløftet for spesialpedagogikk og inkluderende praksis*. Henta frå: <https://www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/lokal-kompetanseutvikling/kompetanseloftet-for-spesialpedagogikk-og-inkluderende-praksis/#a183004>

Utdanningsdirektoratet (2023). *Elevundersøkelsen – læringsmiljø 5. til 10. trinn, sortert etter indikator*. Henta frå: <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-grunnskole/elevundersokelsen-laringsmiljo-5-til-10-trinn-indikator/>